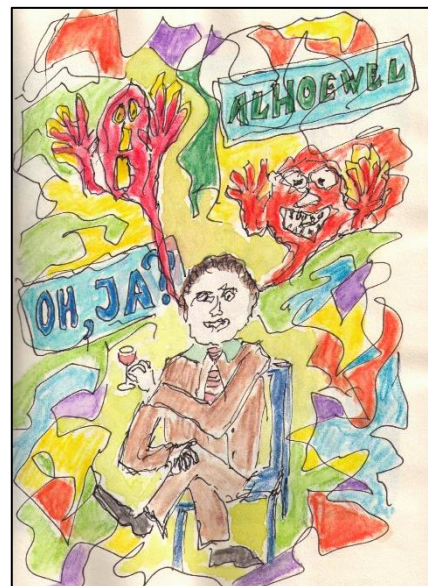

Dubbel en dwarsdenken: soorten definities

In een gesprek krijg je met allerlei soorten definities van een begrip te maken. Iemand zegt: vrijgezellen zijn benijdenswaardig, ze zijn vrij, ze hebben geen huiselijke verplichtingen.

Maar klopt dat wel? En wie valt er precies onder het begrip vrijgezel? Een eerste antwoord zou kunnen zijn:

- Een vrijgezel is een ongetrouwde man. Een ongehuwde vrouw is een juffrouw. Dit is de *lexicale definitie*, de woordenboekdefinitie, die geeft de betekenis van een woord in zijn normale gebruik, door een gelijkwaardige uitdrukking te verstrekken waarin het oorspronkelijke woord niet voorkomt. Maar hoe zit het dan met ongetrouwden die samenwonen?
- Vrijgezel zijn Jan, Piet, Klaas. Dit is de *ostensieve of aanwijzende definitie*, die geeft de betekenis van een woord door aan te wijzen wat er onder valt. Maar als je Jan, Piet en Klaas niet kent weet je nog niet wat het betekent dat zij vrijgezel zijn.
- Een vrijgezel is iemand die geen partner heeft, alleen woont en in het eigen dagelijks onderhoud voorziet. Deze definitie geeft de gedachteninhoud van het woord, de *intensionele definitie*. Jan, Piet en Klaas horen tot de verwijzing van het woord, de verzameling dingen of personen in de werkelijkheid waar het woord naar verwijst (denotatie). Dat is de *extensionele definitie*. Idealiter geeft de gedachteninhoud alle en alleen die eigenschappen die vereist zijn wil iets onder de term vallen, de noodzakelijke en voldoende voorwaarden (connotatie).
- Hoezeer het streven in een gesprek ook gericht mag zijn op het vinden van een objectieve definitie, in de praktijk krijg je meer te maken met de subjectieve, *stipulatieve definitie*, de betekenis die iemand zelf wil geven aan een term. Zoals: Een vrijgezel is iemand die vrolijk en ongebonden is. Ben je wel ongebonden maar niet vrolijk, dan ben je een alleenstaande, een muurbloem of een oude vrijster. Met zo'n definitie doe je geen moeite feitelijk en objectief te blijven, zij is onverbloemd normatief en subjectief.
- Dat geldt ook voor de *wezensdefinitie*, de poging het wezenlijke van iets te treffen waardoor het zich onderscheidt van iets anders: Een vrijgezel is in wezen een vrijbuiters die zich niet wil binden.
- Nog een stap verder dan dat gaat de *poëtische definitie*, daarmee geef je een omschrijving van persoonlijke, verhalende, beeldende, emotioneel geladen aspecten van een begrip. Voorbeeld: Een vrijgezel is iemand
  - die nooit uit zichzelf het huwelijk zou uitvinden;

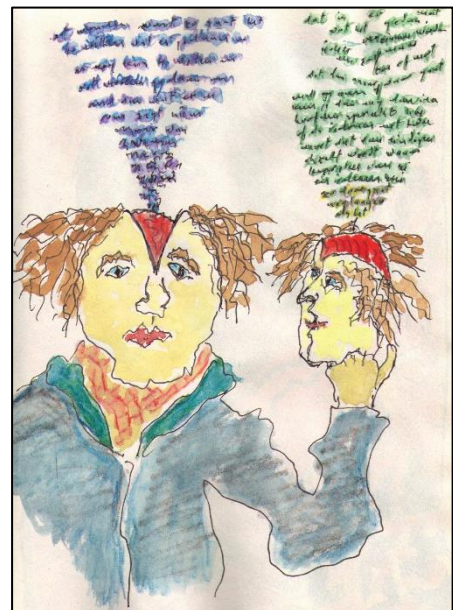
- die niet stilzwijgend wil capituleren bij de aanschaf van een lamp, een tapijt, een stoel, ten behoeve van een gemeenschappelijk smaak;
- die vindt dat mensen eerder verbonden worden door de geheimen die ze voor elkaar hebben dan door de plicht om openhartig alles te delen;
- die bang is dat hij de oprechtheid tegenover zichzelf verliest en niet meer iets durft te denken waar een partner van zou kunnen schrikken.

In de wetenschap staan de lexicale, ostensieve, intensionele en extensionele definities centraal. In de praktijk van gespreksvoering zijn de stipulatieve, poëtische wezensdefinities van groter belang.

Voorbeelden van stipulatieve, poëtische definities

Wat houdt de vrijheid van een vrijgezel dan in? Of liever, wat is vrijheid überhaupt? Als je je richt op stipulatieve, poëtische definities zou het antwoord bijvoorbeeld kunnen zijn:

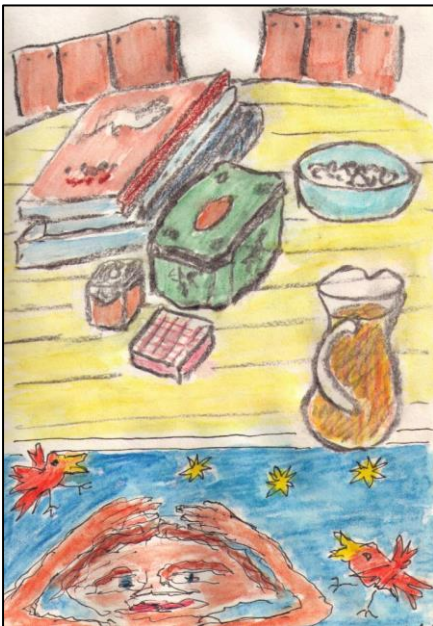
- 's ochtends uitslapen en 's middags een splinternieuwe auto gaan kopen.
- van mening durven veranderen
- een baard hebben en geen honger
- jong zijn
- geen hoofddoekje hoeven dragen
- de tango kunnen dansen
- doen wat je te doen hebt
- je fouten vergeten
- met losse handen fietsen
- toen ik nog alles kon eten en toch niet dik werd
- vrijen
- het juiste antwoord weten
- zee en stilte
- tijdens de vergadering in slaap vallen
- kunst
- mooie wolken, zachtjes zingen
- je buurman met 6-0 verslaan met tennis
- teveel kunnen drinken zonder een kater te krijgen
- ...

Definitie door middel van *genus* en *differentia*

De echte begrippenslijper gaat door voor de hoofdprijs: de wezensdefinitie. Daarmee duid je aan wat iets 'wezenlijk' is, door de plaats ervan te bepalen in 'de grote keten van zijn'. De methodiek daarvoor is 'definitie door middel van *genus* en *differentia*':

- a. bepaal van het te definiëren begrip de relevante bovenbegrippen en onderbegrippen. Breng de begripssplitsingen samen in een 'begrippenboom'.
- b. zorg er zoveel mogelijk voor dat elk begrip in niet meer dan twee onderbegrippen wordt verdeeld.
- c. vermijd gekunstelde onderscheidingen, volg de 'natuurlijke geleding'.
- d. gebruik alleen positieve benamingen, geen negatieve (onderbegrippen van 'mens' zijn 'man' en 'vrouw', niet 'man' en 'niet-man').
- e. ga zo lang door tot je het grootste relevante bovenbegrip en het kleinste relevante onderbegrip hebt gevonden.

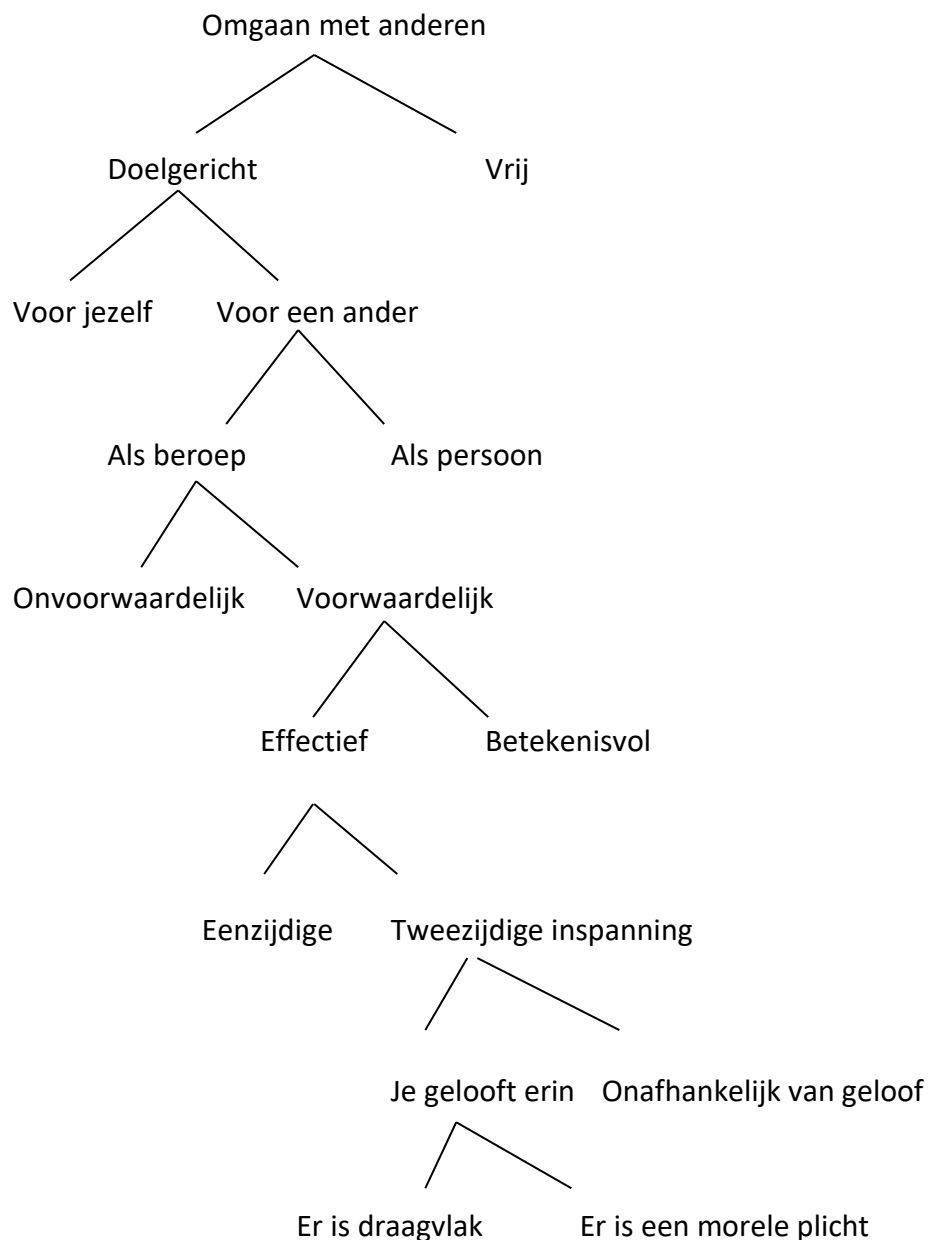
De traditionele manier om een definitie op te stellen bestaat uit het zoeken van het *genus*, de categorie of klasse waartoe het te definiëren begrip behoort, en de zogenaamde *differentia specifica*, de specifieke kenmerken die het onderscheiden van andere leden van dezelfde categorie. Dus, bijvoorbeeld, een vrijgezel is te definiëren als 'een man (*genus*) die ongehuwd is (*differentia*).' Maar 'man' heeft zelf ook weer een bovenbegrip, 'mens', waarvan het één van de categorieën is. En 'ongehuwd' heeft allerlei onderbegrippen: alleenstaand, samenwonend, LAT, met of zonder samenlevingscontract enz. De verzameling van juiste onderscheidingen levert tezamen de wezensdefinitie op.

Van oudsher worden er regels gegeven voor deze manier van definiëren:

1. een definitie moet de wezenlijke eigenschappen van het te definiëren ding aangeven.
2. een definitie mag niet circulair zijn: een paard definiëren als 'een lid van de soort *equus*' is niet informatief.
3. een definitie mag niet te wijd zijn, noch te nauw. Hij moet toepasbaar zijn op alles wat onder het begrip valt en niet op andere dingen, dat wil zeggen hij mag niets weglaten en ook niets insluiten waarop de term niet werkelijk toepasbaar is.
4. een definitie mag niet duister zijn. Doel van een definitie is de betekenis te geven van een term die moeilijk of duister is, door termen te gebruiken die algemeen begrijpelijk en helder zijn.
5. een definitie mag niet negatief zijn waar zij positief kan zijn. Je moet 'wijsheid' niet definiëren als de afwezigheid van dwaasheid, of 'gezondheid' als het ontbreken van ziekte.

Voorbeeld: definitie van 'helpen'. Constructie van een 'begrippenboom'

We voeren een gesprek over de vraag: wanneer hou je op met helpen? Aan de hand van een casus proberen we te achterhalen wat onze stilzwijgende, onderliggende definities van 'helpen' zijn. De een vindt, je moet alleen helpen als het van twee kanten komt. Een ander meent dat je alleen moet helpen zolang je gelooft dat je aanpak effectief is. Maar sommigen zijn het daar niet mee eens. Helpen is onvoorwaardelijke zorg, beweert iemand. Het is juist alles doen wat in je macht ligt voor een persoon, los van of het effectief is. Naarmate het gesprek vordert komt de vraag wat in de casus de juiste definitie van helpen is steeds nadrukkelijker aan de orde. Dan ontwerpt iemand de onderstaande 'begrippenboom', die tot een nauwkeurige definitie leidt – waar overigens lang niet iedereen het mee eens is. Niettemin zorgt hij voor een aanzienlijke verscherping van de analyse in het gesprek, omdat hij de punten waarop de meningen uit elkaar gaan in kaart brengt.

Om de definitie te formuleren hoef je nu alleen maar de verkieslijke begrippen bij elkaar te zetten:

Helpen als beroep is doelgericht omgaan met anderen, gericht op (het persoonlijk welbevinden van) die ander, onder voorwaarde dat die omgang effectief is en tweezijdig, dat je er zelf in gelooft en dat er voldoende draagvlak voor is.

